

УДК 378.147:37.011.3 – 051:376

Л.М. Співак

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті презентовано психологічну сутність поняття "національна самосвідомість", його структуру. Розкрито результати експериментального вивчення особливостей когнітивного компонента національної самосвідомості студентів – майбутніх фахівців у галузі корекційної педагогіки.

Ключові слова: національна самосвідомість, когнітивний компонент, студенти, майбутні корекційні педагоги, майбутні соціальні педагоги.

В статті представлена психологіческая сутність поняття "національное самосознание", его структура. Раскрыты результаты экспериментального изучения особенностей когнитивного компонента национального самосознания студентов – будущих специалистов в области коррекционной педагогики.

Ключевые слова: национальное самосознание, когнитивный компонент, студенты, будущие коррекционные педагоги, будущие социальные педагоги.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття у науковому психологічному просторі помічено неспинне зростання інтересу до національної тематики. В умовах сьогодення особливої актуальності та значущості набувають онтогенетичні дослідження, присвячені вивченню теоретичних і прикладних аспектів психології національних феноменів (свідомості, самосвідомості, ідентичності й т. ін.) на особистісному рівні. На особливу прихильність з боку сучасних українських психологів і глибоке вивчення заслуговує проблема розвитку національної самосвідомості студентської молоді, що є найбільш сприйнятливою до соціально-економічної нестабільності у державі. Прояви низького рівня національної самосвідомості у молодих людей викликають велике занепокоєння з боку науковців. Для вирішення цього нагального питання важливо спрямувати наукові пошуки на виявлення особливостей

становлення національної самосвідомості студентів – майбутніх фахівців у різних галузях науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останнього десятиріччя в сучасній українській психологічній науці помічено появу інтересу до проблеми національної самосвідомості особистості юнацького віку. Вивчення певних аспектів цієї проблеми презентовано рядом сучасних психологічних праць. Так, етнічну ідентичність студентства зі Сходу та Півдня України та її психологічні особливості вивчав О.В. Бичко, етнопсихологічні життєві орієнтації як чинник самоактуалізації студентської молоді – М.Б. Боднар, етносоціальні уявлення як компонент "Я-концепції" університетської молоді – О.М. Васильченко, етнічні стереотипи як чинник міжособистісного оцінювання – О.В. Квас, етносоціальні установки студентства в структурі міжособистісної взаємодії – В.М. Струніна та ін. Психологічні чинники генези національної самосвідомості досліджував А.М. Березін, психологічні особливості розвитку національної самосвідомості студентства засобами української літератури – В.Ф. Соколова, національну ідентифікацію у становленні Я-образу студентської молоді – О.В. Шевченко.

Однак у цих працях перед науковцями не було поставлено такого завдання як вивчення особливостей становлення когнітивного компонента національної самосвідомості студентів – майбутніх фахівців у галузі корекційної освіти. Висвітлення результатів цього вивчення й стало **метою** нашої наукової статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській психологічній науці сутність феномену національної самосвідомості найбільш глибоко і повно розкрито М.Й. Боришевським. Цей феномен вчений тлумачить як "усвідомлення особистістю себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінку себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності" [3, с. 138].

Теоретичний аналіз основних наукових підходів до дослідження проблем самосвідомості в цілому та національної самосвідомості зокрема дозволив дійти висновків, які є вельми важливими для досягнення поставленої мети нашої наукової статті. Так, основною одиницею самосвідомості ми вважаємо емоційно-ціннісне самоставлення людини до самої себе, основною одиницею національної самосвідомості – емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе як представника певної нації. На наш погляд, до структури національної самосвідомості належать три взаємопов'язані компоненти, які перебувають у постійній неперервній взаємодії: 1) когнітивний (національна саморефлексія, національне самоусвідомлення);

- 2) емоційний (емоційно-ціннісне самоставлення, самооцінка);
- 3) конативний (усвідомлення людиною власних прагнень, готовності до

їх реалізації). Результатом процесу національного самоусвідомлення, переживання і психічного відображення є різноманітні образи "Я". Інтеграція образів "Я" сприяє досягненню людиною національної самоідентичності. Основні джерела й рушійні сили розвитку національної самосвідомості містяться у самостійності особистості як суб'єкта діяльності та спілкування. Провідним чинником становлення національної самосвідомості людини виступають її соціальні стосунки.

Згідно з презентованими теоретичними висновками для досягнення зазначеної мети наукової статті ми провели емпіричне дослідження, в якому взяли участь 156 студентів денної форми навчання факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Особливості становлення когнітивного компонента національної самосвідомості майбутніх корекційних педагогів було виявлено у результаті проведеного порівняльного аналізу цих студентів, які склали половину експериментальної вибірки, зі студентами – майбутніми соціальними педагогами – другою половиною такої вибірки. Доречно зауважити, що значна кількість респондентів вказали на власну належність до української нації за національністю, решта, майже десята частина усіх досліджуваних назвали себе представниками інших національностей. Розкриємо одержані результати.

Емпіричне дослідження когнітивного компонента національної самосвідомості студентів проводилося за допомогою нестандартизованого самоопису [1]. Досліджуваним було запропоновано написати твір про себе як про представника певної національності (для прикладу, "Я – українець" чи "Я – поляк" тощо). Для кількісного та якісного аналізу самоописів було застосовано метод контент-аналізу [4] і національні ознаки, виокремлені українськими вченими В.В. Борисовим і Д.О. Тхоржевським [2]. На думку цих вчених, рівень усвідомлення людиною себе як суб'єкта нації виявляється за допомогою ознак, які її зближують зі своєю нацією: 1) однакові економічні та юридичні права для всіх членів спільноти; 2) звичаї та традиції; 3) мова; 4) спільна історична пам'ять; 5) масова громадська культура [Там само].

Розкриваючи результати проведеного експериментального дослідження, необхідно відзначити, що майже половина усіх майбутніх корекційних педагогів написали про те, що переживають гордість з приводу власної належності до української нації. На особливу увагу заслуговують одержані дані про переживання сорому шостою частиною студентів, що зумовлено їх належністю до своєї нації, та їх чинники. Так, досліджувана Ю. зазначила: "Моя сім'я не переживає гордості за Україну; і оскільки наші предки були поляками, то ми прагнемо отримати польське громадянство й переїхати на постійне місце проживання до Польщі". Водночас більшість респондентів пов'язали

переживання такого сорому з нестабільною соціально-економічною ситуацією у державі.

Схожі до щойно розкритих кількісні показники ми отримали у результаті аналізу самоописів майбутніх соціальних педагогів. Зокрема майже половина юнаків і дівчат вказали на те, що переживають національну гордість, чинниками якої є власна належність до своєї нації чи славне історичне минуле рідної держави. Однак сьома частина досліджуваних написали про переживання ними сорому з приводу належності до своєї нації, й надали значної уваги у власних самописах характеристиці соціально-економічних і політичних негараздів в країні.

Описані вище прояви національної гордості та самоповаги можна пояснити згадуваннями студентів історичного минулого нації у своїх самописах. "Я дуже пишаюся нашими видатними українцями – Лесею Українкою, Тарасом Шевченком", "Мені близькі за духом козаки, які захищали мою Батьківщину", – зазначили вони.

За результатами самоописів з'ясовано, що майже шоста частина майбутніх соціальних педагогів у порівнянні із значно меншою кількістю корекційних педагогів (майже двадцятою частиною) ніколи не думали чи не мають уявлень про власну належність до своєї нації. Отримані результати вказують на несформованість у цих студентів когнітивного компонента національної самосвідомості.

На особливий інтерес заслуговують дані про те, що студенти, які навчалися за спеціальністю "Корекційна освіта. Логопедія", висловили прагнення не лише розмовляти рідною мовою, а й навчити цієї мови своїх друзів – представників інших національностей. Досліджувані зазначили, що вони помічають власні помилки, яких вони припускаються під час спілкування рідною мовою, для прикладу, русизми, зазначаючи в самописах про те, що намагаються уникати таких помилок. "Мені подобається розмовляти українською мовою... Справжню гордість за належність до української нації я переживаю тоді, коли в компанії українців, які спілкуються на російській мові, я розмовляю українською мовою", – написала досліджувана О.

На наш погляд, надання студентами спеціальності "Корекційна освіта. Логопедія", значної ваги мові, як одній із згаданих вище ознак, що можуть зближувати респондента з українською нацією, зумовлено їх вибором спеціалізації "Логопедія". Цей висновок підтверджується й результатами, отриманими серед майбутніх соціальних педагогів. Так, лише дев'ята частина досліджуваних зазначили, що їм подобається розмовляти українською мовою і відзначили її мелодійність.

За переконаннями видатних українських вчених О.О. Потєбні та І. Огієнка саме мова є провідним чинником формування національної самосвідомості та водночас значущою національним маркером. На думку О.О. Потєбні, єдність мови, якою користуються представники

одного народу, сприяє їх об'єднанню у народність, появі у них відчуття власної спільності та відмінностей від інших, тобто етнічної ідентичності. О.О. Потебня довів, що своєрідність мови представників різних народів зумовлює специфіку їх мислення. З огляду на постульоване вчений сформулював такі положення: зникнення мови будь-якого народу призводить до його денационалізації; освіта і культура є значущими чинниками формування національного характеру; особливості мови і мислення представників різних народів інколи перешкоджають взаєморозумінню між ними [6; 7].

Думку про мову як значущу національну ознаку було підтримано й І.І. Огієнком. На його погляд, у мові виявляється культура і ступінь свідомості представників певної національності. "Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб" [5, с. 126], – так влучно науковець висловився про значення мови у розвитку нації. За його позицією, що є співзвучною з презентованою вище позицією О.О. Потебні, мова виступає важливим чинником національного визнання представників кожного народу. І.І. Огієнко стверджував: "... поки живе мова – житиме й народ, яко національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом .. ." [5, с. 126–127].

Продовжуючи аналіз самоописів, доречно зазначити, що майже четверта частина майбутніх корекційних педагогів і лише шоста частина майбутніх соціальних педагогів пов'язують власну належність до української нації з місцем народження і територіальною належністю.

На таку ознаку національної самосвідомості, як звичаї та традиції, у власних самописах вказали майже половина майбутніх корекційних педагогів і лише двадцята частина майбутніх соціальних педагогів. Водночас більшість усіх досліджуваних, майбутніх корекційних і соціальних педагогів, написали, що їм подобаються національні звичаї та традиції. Ці результати засвідчують позитивний зв'язок між когнітивним та емоційно-ціннісним компонентами національної самосвідомості. Відсутність вказівок на дотримання згаданих звичаїв чи традицій може вказувати несформованість у цих студентів поведінкового компонента національної самосвідомості.

Заслуговує на увагу й те, що жодним респондентом не було згадано про власну національність згідно з даними паспорта, про національність батьків, про необхідність дотримання законів своєї держави тощо.

Отже, за результатами емпіричного дослідження ми можемо зробити такі висновки. У порівнянні з майбутніми соціальними педагогами становлення когнітивного компонента у структурі національної самосвідомості майбутніх корекційних педагогів не вирізняється особливостями. У значній кількості усіх досліджуваних виявлено середній рівень розвитку когнітивного компонента національної самосвідомості, на що зокрема вказує недостатня кількість використаних

ознак власної національної належності. У небагатьох студентів помічено негативний зміст національної самосвідомості, що потребує організації відповідної психокорекційної роботи.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми національної самосвідомості студентської молоді. Так, недостатньо вивченими є такі її аспекти: порівняльний аналіз національної самосвідомості студентів різних спеціальностей, зокрема майбутніх вчителів історії та української мови зі студентами інших спеціальностей; кроскультурні особливості національної самосвідомості особистості юнацького віку та ін. Заслуговуючи на особливу увагу, вивчення зазначених аспектів стане предметом уваги наших подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Анастаси А. Психологическое тестирование / А. Анастаси, С. Урбина. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.: ил. – (Серия "Мастера психологии").

2. Борисов В.В. Вимірювання рівня розвитку складових національної самосвідомості особистості / В.В. Борисов, Д.О. Тхоржевський // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 51-58.

3. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві / М.Й. Боришевський // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2003. – С. 138–144.

4. Общая психодиагностика / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 304 с.

5. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К.: "Довір'я", 1992. – 141 с.

6. Потебня А.А. Мысль и язык. Собрание трудов / А.А. Потебня. – М.: Лабиринт, 1999. – 300 с.

Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 613 с.

In the article presented the psychological essence of the concept "national self-consciousness", its structure. Reveals the results of experimental study of characteristics of cognitive component of national self-consciousness of students – future professionals in the field of Correctional Education.

Keywords: national self-consciousness, cognitive component, the students, future correctional teachers, future social teachers.